

УДК 378.14.015.62

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.83.14>

О. С. Грицюк

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри інформатики і вищої математики
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського

Н. Г. Кирилах

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри інформатики і вищої математики
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського

В. П. Черненко

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
викладач Вищого професійного училища № 7
м. Кременчука Полтавської області

Л. Н. Скотнікова

вчитель математики Кременчуцького ліцею № 6 «Правобережний»
Кременчуцької міської ради Полтавської області

«ШКОЛА ПРОТИДІЇ КІБЕРБУЛІНГУ» НА БАЗІ ФАКУЛЬТАТИВУ З ІНФОРМАТИКИ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті осмислюються досвід створення на базі факультативу з інформатики у Кременчуцькій гімназії № 1 гуртка «Школа протидії кібербулінгу», який здійснює різноманітні заходи, спрямовані на протидію кібербулінгу та профілактику цього негативного явища серед учнів 5–9 класів. Зasadничими принципами роботи «Школи протидії кібербулінгу» стали положення «Національної стратегії захисту дітей в цифровому середовищі на 2021–2026». Розробка концепції гуртка та її реалізація здійснювалася вчителями інформатики гімназії спільно з науково-педагогічними працівниками кафедри інформатики та вищої математики КрНУ імені Михайла Остроградського. У кризових умовах вимушеного переходу до онлайн навчання внаслідок пандемії та запровадження військового стану перед освітньою спільнотою постало завдання створення безпечного освітнього середовища, важливою частиною якого є віртуальне. Учні гостро потребують на комплексне і системне навчання основам грамотного поведіння у мережі Інтернет, задля чого й було створено «Школу протидії кібербулінгу». Основними формами роботи гуртка стали вебінари, тренінги, робота під керівництвом викладача та самостійна робота у месенджерах і соціальних мережах. Досвід практичної роботи показав, що учні з великим інтересом самостійно працюють над пошуком прикладів кібербулінгу і пропонують грамотні шляхи виходу з негативної ситуації. З метою моніторингу результативності роботи гуртка на початку його роботи, а також у кінці кожного навчального року з учнями проводилося анкетування. Моніторинг діяльності та результати анкетування здобувачів освіти показали, що учні позитивно оцінюють заходи, організовані колективом гуртка, і характеризують навчальне середовище як безпечне. Співпраця школи та університету виявилася корисною для усіх учасників освітнього процесу: науковці змогли апробувати наукові розробки і налагодити партнерські стосунки із закладами середньої освіти; керівництво гімназії підвищило рівень безпеки освітнього середовища; вчителі інформатики сформуливали стійкий інтерес учнів до предмету; учні отримали корисні та цікаві знання і необхідні для сучасного життя компетенції. У перспективі планується поширення досвіду діяльності гуртка на інші гімназії та ліцеї Кременчука та Полтавської області, а також проведення серії інформаційних заходів для батьків учнів.

Ключові слова: кібербулінг, здобувачі освіти, факультатив з інформатики, гурток «Школа протидії кібербулінгу», безпечне освітнє середовище, профілактика.

Постановка проблеми. Впродовж останніх трьох років перед шкільною освітою України постали серйозні виклики. Упровадження інформаційно-комп'ютерних технологій і становлення

онлайн-навчання із поступового процесу із запланованими стадіями та етапами, продуманим матеріально-технічним забезпеченням і підготовкою людських ресурсів перетворилися на швидке

реагування на кризові явища, розв'язання складних завдань у форс-мажорних обставинах, пошук вирішення проблем в умовах невизначеності. Світова пандемія, а згодом війна і масове переміщення учасників освітнього процесу (зокрема, й за кордон) змусили українську освітню спільноту оперативно створювати повноцінне віртуальне навчальне середовище. У таких складних умовах гостро постають питання безпеки учнів у Інтернет-середовищі. Передусім мова йде про профілактику кібербулінгу і протидію цьому загрозливому явищу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Кібербулінг виник порівняно недавно, але він є лише перенесенням традиційних насильства, дискримінації і приниження на новий майданчик – у середовище Інтернет. Цю специфіку кібербулінгу підкреслюють науковці. Відомий зарубіжний дослідник кібербулінгу П. Сміт трактує його як агресивні, навмисні дії, що здійснюються групою або окремою особою з використанням електронних форм комунікації, повторно чи з плином часу проти жертви, яка не може захистити себе [15].

Вчені розглядають кібербулінг у різних аспектах. Низка дослідників зосереджується на різних видах інформаційно-комунікаційних засобів. Так, Л. Найдьонова визначає кібербулінг як «новітню форму агресії, що передбачає жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину з використанням інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж тощо» [8, с. 9]. С. Гіденко пропонує схожу дефініцію, додаючи до перерахованих Л. Найдьоновою засобів комп'ютерні ігри: «кібербулінг – це «цькування онлайн», що передбачає жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину з використанням інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж, форумів, блогів, онлайн відеоігор» [1, с. 26]. На наш погляд, подібні визначення ризикують дуже швидко втрачати актуальність, адже інформаційні технології, гаджети і форми Інтернет-активності розвиваються шаленими темпами.

Інші науковці роблять акцент на соціально-психологічних наслідках кібербулінгу. Згідно з визначенням Н. Пентелеєвої та Г. Кабегеле, «кібербулінг – це агресивні дії, що породжують конфліктну ситуацію у відносинах суб'єктів у віртуальному середовищі, наслідками якої є порушення психологічної та соціальної безпеки особистості» [11, с. 126]. Так само І. Лубенець підкреслює руйнівну спрямованість кібербулінгу через загрози фізичному, психологічному здоров'ю і навіть життю [5, с. 178].

Соціально-психологічний підхід до вивчення явища кібербулінгу представлений у працях О. Лапи [4], О. Міхеєвої і М. Корнієнко [7], Л. Найдьонової [9], Р. Ковальські, С. Лімбер

і П. Агатсон [14], колективу авторів на чолі з П. Смітом [16]. Системний підхід репрезентовано В. Андреєнковою, В. Мельничук і О. Калашник [12]. Профілактика кібербулінгу шляхом підвищення медіакультури досліджується авторами посібника «Медіакультура особистості: соціально-психологічний підхід» [6]. Порівняльний аналіз освіти України і США в аспекті протидії кібербулінгу подано у праці І. Зварич [3].

К. Янішевська та Г. Зінченко зазначають, що «забезпечити надійний захист дітей в Інтернеті набагато складніше, ніж у реальному житті. Саме тому для створення безпечного спілкування дітей та молоді в інтернет-середовищі потрібно застосувати виключно комплексний підхід, тобто не лише врегулювання та прийняття нового законодавства, але й інформування громадськості щодо безпеки у цифровому просторі» [13, с. 134].

Українська влада приділяє увагу боротьбі з цькуванням, зокрема й у Інтернет-середовищі, про що свідчать прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» [2] і «Національної стратегії захисту дітей в цифровому середовищі на 2021–20262» [10]. Створення нормативної бази закладає підвалини для системного запобігання насильству у віртуальному середовищі, однак основне навантаження лягає на педагогічні колективи закладів загальної середньої освіти, які мають забезпечити дітям комфортне і безпечне навчальне середовище.

На сьогоднішній день профілактична робота з кіберцькуванням здійснюється, як зазначають О. Міхеєва і М. Корнієнко, за двома напрямками. Перший напрям передбачає розвиток технічних засобів, що обмежують небажаний контент (фільтри, цензура). Цей напрям включає в себе створення системи швидкого реагування провайдерів контенту і сервісів, правоохоронних структур, операторів зв'язку на протиправну діяльність і мережі Інтернет. Другий напрям профілактики кібербулінгу спрямований на навчання користувачів мережі Інтернет основним правилам безпеки і коректної поведінки по відношенню до інших користувачів спільноти. За кордоном існують спеціальні вебресурси, що присвячені підвищенню рівня медіаграмотності і навчанню коректній, неагресивній і невіктимній поведінці в мережі Інтернет [7, с. 250]. Н. Пантелеєва і Г. Кабегеле пропонують «на рівні закладів освіти поряд із виконанням законодавчих норм передбачити поглиблення серед учнівської та студентської молоді просвітницької роботи, залучення до активного способу життя в сучасній реальності, проведення інтерактивних заходів, уникаючи формального підходу» [11, с. 130]. Це може бути реалізовано у вигляді різноманітних інформаційних і виховних заходів з метою профілактики кібербулінгу.

Саме цей другий напрям і реалізується у гуртку «Школа протидії кібербулінгу», результати діяльності якого висвітлюються у статті.

Мета статті. Мета дослідження полягає у осмисленні досвіду створення на базі факультативу з інформатики у Кременчуцькій гімназії № 1 гуртка «Школа протидії кібербулінгу», який здійснює різноманітні заходи, спрямовані на протидію кібербулінгу та профілактику цього негативного явища серед учнів 5–9 класів.

Виклад основного матеріалу. Впродовж останніх двох навчальних років (з 2020 по 2022 роки) у Кременчуцькій гімназії № 1 працює гурток «Школа протидії кібербулінгу». Ідея створення гуртка належить вчителям інформатики гімназії. Реалізації ідеї здійснювалася спільно з науково-педагогічними працівниками кафедри інформатики та вищої математики Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, до яких звернулося керівництво ЗЗСО з метою розробки концепції гуртка, наукового обґрунтування діяльності, організації конкретних заходів і моніторингу результативності.

Гурток «Школа протидії кібербулінгу» діяв на базі факультативу з інформатики. Заняття проходили раз на два тижні у онлайн-форматі на платформі ZOOM. Членами гуртка стали учні 5–9 класів гімназії у кількості 224 особи.

У процесі організації заходів для роботи гуртка за основу було взято практичні розробки (інтерактивні тренінгові заняття для учнів) у сфері протидії булінгу, подані у методичному посібнику «Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід» [12].

Основними формами роботи гуртка стали вебінари, тренінги, робота під керівництвом викладача та самостійна робота у месенджерах і соціальних мережах.

Вебінари, які проводили викладачі університету, мали наступну тематику: «Кібербулінг: сутність і причини», «Види кібербулінгу», «Агресори і жертви», «Психічні і фізичні наслідки кібербулінгу», «Правила безпечної поведінки у мережі Інтернет», «Особиста інформація», «До кого звернутися за допомогою: батьки, вчителі, друзі», «Покарання за кібербулінг».

Послідовність вебінарів будувалася за принципом «від загального – до часткового». Варто зазначити, що вебінари проводив не один, а декілька викладачів. Це дозволяло уникнути одноманітності і підтримувати стійкий інтерес учнів.

Тренінги містили вправи і рольові ігри, які на практиці розкривали тематику вебінарів.

Робота під керівництвом викладача була спрямована на аналіз випадків кібербулінгу у месенджерах і соціальних мережах. Після роботи під керівництвом викладача учням про-

понувалося самостійно знайти прояви кібербулінгу, проаналізувати їх, розповісти про них на занятті та скласти план заходів щодо зупинення цькування.

Схему заходів, які проводилися у гуртку «Школа протидії кібербулінгу», подано на рис. 1.

Досвід практичної роботи показав, що учні з великим інтересом самостійно працюють над пошуком прикладів кібербулінгу і пропонують грамотні шляхи виходу з негативної ситуації.

З метою моніторингу результативності роботи гуртка на початку його роботи, а також у кінці кожного навчального року з учнями проводилося анкетування.

Анкета складалася з чотирьох запитань: «Як ви оцінюєте роботу гімназії з попередження дискримінації», «Як ви оцінюєте роботу гімназії щодо зниження рівня насилля», «Як ви оцінюєте роботу гімназії щодо безпечності користування мережею Інтернет» і «Як ви оцінюєте роботу гімназії з попередження кібербулінгу». Учні мали оцінити діяльність за п'ятибальною шкалою, де найвищий бал означав найкращу оцінку.

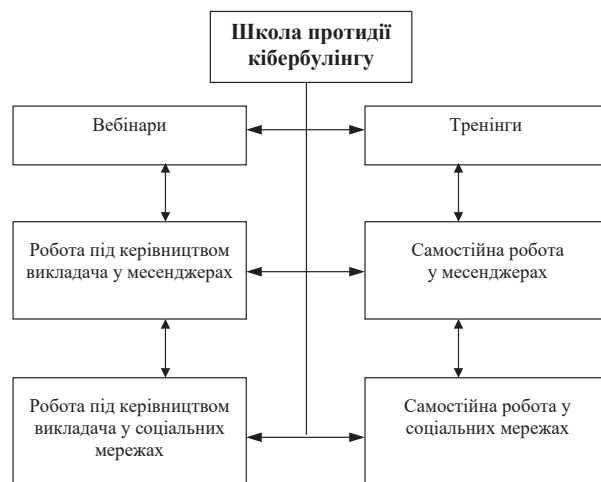

Рис. 1. Форми роботи «Школи протидії кібербулінгу»

Результати моніторингу подано у таблиці 1. У таблицю винесено кількість оцінок у 5 балів (у відсотках).

Аналіз результатів анкетування показав значне зростання високих оцінок заходів, спрямованих на безпеку освітнього середовища після першого року запровадження роботи гуртка «Школа протидії кібербулінгу». Це можна інтерпретувати як позитивне оцінювання початку системної діяльності з попередження насильства. Після другого року істотне зростання (понад 10%) спостерігається лише при оцінюванні роботи гімназії з профілактики власне кібербулінгу. 83% опитуваних поставили колективу гімназії найвищий бал за роботу з протидії цькуванню у мережі Інтернет, що свідчить про успішність і ефективність запровадженого кейсу.

Таблиця 1

Результати анкетування учасників «Школи протидії кібербулінгу»

Запитання	Початок роботи (жовтень 2020 р.)	Кінець 2020-2021 н.р.	Кінець 2021-2022 н.р.
Як ви оцінюєте роботу гімназії з попередження дискримінації	24%	38%	42%
Як ви оцінюєте роботу гімназії щодо зниження рівня насилля	18%	44%	46%
Як ви оцінюєте роботу гімназії щодо безпечності користування мережею Інтернет	17%	58%	61%
Як ви оцінюєте роботу гімназії з попередження кібербулінгу	13%	72%	83%

Позитивними ефектами для учасників освітнього процесу від діяльності гуртка «Школа протидії кібербулінгу» є:

– для учнів: навчання інформатики; навчання правилам безпеки у віртуальному середовищі; навчання основам протидії кібербулінгу;

– для школи: створення безпечного освітнього середовища; налагодження наукової співпраці з університетом;

– для університету: упровадження у практику наукових доробок; профорієнтаційна діяльність; налагодження співпраці з потенційними роботодавцями.

Висновки і пропозиції. Протидія кібербулінгу є важливим завданням, яке стоїть сьогодні перед українською освітньою спільнотою. Увага держави до запобігання насильству та захисту дітей у цифровому середовищі має бути підтримана на рівні закладів загальної середньої освіти. Саме на це були спрямовані спільні зусилля колективу кременчуцьких освітян. Школа і університет разом започаткували гурток, який став осередком накопичення досвіду навчання правилам безпеки у віртуальному середовищі. Співпраця виявилася корисною для усіх учасників освітнього процесу: науковці змогли апробувати наукові розробки і налагодити партнерські стосунки із закладами середньої освіти; керівництво гімназії підвищило рівень безпеки освітнього середовища; вчителі інформатики сформували стійкий інтерес учнів до предмету; учні отримали корисні та цікаві знання і необхідні для сучасного життя компетентності. Перспективним вважаємо поширення досвіду діяльності гуртка на інші гімназії та ліцеї Кременчука та Полтавської області. Також планується розробити та провести серію інформаційних заходів для батьків учнів з метою запобігання кібербулінгу.

Список використаної літератури:

- Гіденко С. С. Кібербулінг: насильство в соціальній мережі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021. № 50. С. 26–29.
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» № 2657-VIII від 18.12.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>
- Зварич І. Булінг у закладах освіти України і США. *Нова педагогічна думка*. 2020. № 2. С. 1–5.
- Лапа О.В. Явище кібербулінгу як соціально-педагогічна проблема віртуального спілкування сучасних дітей та молоді. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. 2013. Вип. 192(1). С. 291–298.
- Лубенець І. Кібернасильство (кібербулінг) серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016. № 3. С. 178–182.
- Медіакультура особистості: соціально-психологічний підхід. Навчально-методичний посібник / За ред. Л. А. Найдьоновой, О. Т. Барішпольця. К.: Міленіум, 2009. 440 с.
- Міхеєва О. Ю., Корнієнко М. М. Кібербулінг як соціально-педагогічна проблема. *Молодий вчений*. 2018. № 11 (63). С. 247–251.
- Найдьонова Л.А. Кібербулінг або агресія в Інтернеті: способи розпізнання і захист дитини: методичні рекомендації. К., 2014. 80 с.
- Найдьонова Л.А. Кібербулінг у підлітковому рейтингу інтернет-небезпек. *Психологічні науки: проблеми і здобутки*. 2018. Вип. 1. С. 141–159.
- Національна стратегія захисту дітей в цифровому середовищі на 2021–2026 / Міністерство та Комітет цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/regulations/natsionalna-strategiya-zakhistu-ditey-v-tsifrovomu-seredovishchi-na-2021-2026-roki>
- Пантелєєва Н. Ф., Кабегеле Г. Т. Кібербулінг як загроза психологічній і соціальній безпеці життєдіяльності особистості та суспільства. *Фінансовий простір*. 2018. № 4 (32). С. 125–131.
- Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Методичний посібник / Андрєєнкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А. К.: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 132 с.
- Янішевська К. Д., Зінченко Г. С. Запобігання кібербулінгу, кібермобінгу, кібергрумінгу в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 132–135.

14. Kowalski R. M., Limber S. P., Agatston P. W. Cyber bullying: bullying in the digital age. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2008. 218 p.
15. Smith P. K. Cyberbullying in young people: an overview of its nature and impact. URL : <http://www.cyberbullying.web01-d.gr.cust.pin.se/wp-content/uploads/2016/04/peter-smith-1.pdf>
16. Smith P., Mahdavi J., Carvalho M., Fisher S., Russell S., Tippett N. Cyberbullying: It's nature and implications secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2008. Vol. 49. P. 376–385.
-

Hrytsiuk O., Kyrylakha N., Chernenko V., Skotnikova L. “Anti-cyberbullying school” based on optional computer science course as a means of creating a safe educational environment

The article discusses the experience of creating the “Anti-cyberbullying school” circle on the basis of an optional computer science course at Kremenchuk Gymnasium No. 1, which carries out various measures aimed at countering cyberbullying and preventing this negative phenomenon among students of grades 5-9. The provisions of the “National Strategy for the Protection of Children in the Digital Environment for 2021-2026” became the basic principles of the “Anti-cyberbullying school”. The development of the concept and its implementation was carried out by gymnasium informatics teachers together with scientific and pedagogical staff of the Department of Informatics and Higher Mathematics of Mykhailo Ostrohradskyi Kremenchuk National University. In the crisis conditions of the forced transition to online education due to the pandemic and the introduction of martial law, the educational community faced the task of creating a safe educational environment, an important part of which is virtual one. Pupils need comprehensive and systematic training in the basics of competent behaviour on the Internet, which is why the “Anti-cyberbullying school” was created. The main forms of the group’s work have become webinars, trainings, work under the guidance of a teacher and independent work in messengers and social networks. The experience of practical work showed that students with great interest independently work on finding examples of cyberbullying and offer competent ways out of a negative situation. In order to monitor the effectiveness of the group’s work, at the beginning of its work, as well as at the end of each academic year, a questionnaire was conducted with students. Activity monitoring and the results of a questionnaire of education seekers showed that students positively evaluate the activities organized by the circle team and characterize the educational environment as safe. Cooperation between the school and the university turned out to be useful for all participants of the educational process: scientists were able to test scientific developments and establish partnerships with secondary education institutions; the management of the gymnasium increased the level of security of the educational environment; informatics teachers formed a stable interest of students in the subject; students received useful and interesting knowledge and competences necessary for modern life. In the future, it is planned to spread the experience of the group to other gymnasiums and lyceums of Kremenchuk and Poltava region, as well as to hold a series of information events for parents of students.

Key words: cyberbullying, education seekers, optional computer science course, “Anti-cyberbullying school” group, safe educational environment, prevention.